

**ПРИВАТНЕ АКЦІОНЕРНЕ ТОВАРИСТВО «ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД
«МІЖРЕГІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ УПРАВЛІННЯ ПЕРСОНАЛОМ»
ЗАХІДНОДОНБАСЬКИЙ ІНСТИТУТ**

(назва навчального підрозділу)

КАФЕДРА ПРАВА

(повна назва кафедри, циклової комісії)

КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни «Господарський процес»

(назва дисципліни)

на тему: «Судові витрати як інструмент процесуального впливу на сторони»

Студента (ки) Серебрякова Я.С.

групи ІН35-9-22- Б1П (4,0 д)

напрямку підготовки (спеціальності) _Право

Керівник, доцент кафедри права Житник М.О.

(посада, вчене звання, науковий ступінь, прізвище та ініціали)

Оцінка:

Національна шкала _____

Кількість балів: ____ ECTS ____

Члени комісії

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

(підпис)

(прізвище та ініціали)

м. Павлоград - 2026р.

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА СУДОВИХ ВИТРАТ.....	7
1.1. Судові витрати: зміст, призначення, функції.....	7
1.2. Види судових витрат: судовий збір і витрати, пов'язані з розглядом справи.....	10
РОЗДІЛ 2. СУДОВІ ВИТРАТИ ЯК ЗАСІБ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ВПЛИВУ НА СТОРОНИ.....	13
2.1. Вплив витрат на процесуальну поведінку сторін.....	13
2.2. Витрати проти зловживання процесуальними правами: підходи суду.....	16
РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА СТЯГНЕННЯ СУДОВИХ ВИТРАТ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ.....	20
3.1 Процесуальні умови заявлення та підтвердження судових витрат: строки, докази, наслідки недотримання.....	20
3.2. Напрями удосконалення законодавства і практики.....	23
ВИСНОВКИ.....	26
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	28

ВСТУП

В умовах зростання навантаження на судову систему та ускладнення процесуальних форм судові витрати набувають значення не лише як фінансовий “супровід” спору, а як один із ключових механізмів, через який процесуальне право впливає на поведінку сторін. Сучасне судочинство орієнтоване на справедливий, своєчасний і ефективний розгляд справ, а тому потребує інструментів, здатних одночасно гарантувати доступ до правосуддя і стримувати недобросовісні моделі процесуальної поведінки. У цьому сенсі судові виступають не лише формою компенсації понесених ресурсів, а й своєрідною “процесуальною мовою”, якою держава встановлює стимули та обмеження для учасників спору.

Актуальність теми зумовлена кількома взаємопов’язаними обставинами. По-перше, судовий процес дедалі частіше використовується як інструмент економічного чи репутаційного тиску: подання явно необґрунтованих позовів, множинність клопотань, затягування строків, оскарження з формальних підстав тощо. Такі явища підривають не лише ефективність правосуддя, а й довіру до суду як арбітра. По-друге, судові витрати безпосередньо торкаються конституційно значущої гарантії доступу до правосуддя. Надмірний фінансовий бар’єр може перетворити право на судовий захист на формальність, особливо для соціально вразливих осіб або малого бізнесу. Отже, будь-який аналіз “впливу” через витрати неминуче повинен виходити з балансу між процесуальною дисципліною та неприпустимістю фактичного позбавлення права на звернення до суду.

У теоретичному вимірі судові витрати можна розглядати як інститут, що виконує щонайменше три функції. Компенсаційна функція полягає у відновленні майнової сфери сторони, яка була змушена витрачати ресурси на захист свого права. Регулятивна функція проявляється у встановленні правил розподілу витрат і створенні прогнозованих наслідків для учасників процесу. Нарешті, превентивно-дисциплінуюча функція спрямована на формування належної процесуальної поведінки: сторони повинні зважувати процесуальні ризики,

оцінювати перспективи вимог і заперечень, обирати економно обґрунтовану стратегію ведення справи. Саме ця третя функція найбільш пов'язана з ідеєю “процесуального впливу”: витрати стають інструментом, який не примушує прямо, але коригує поведінку через економічні наслідки.

Водночас вплив судових витрат не є автоматично позитивним. Ризик полягає у можливості перетворення витрат на засіб “відлякування” від судового захисту або на інструмент непропорційного тиску сильнішої сторони на слабшу. Якщо витрати не співвідносяться зі складністю спору, якщо механізми звільнення/відстрочення/розстрочення є надто формальними, а підходи судів до оцінки розумності витрат непослідовні, тоді інститут починає працювати всупереч своїй меті. Саме тому судові витрати доцільно аналізувати не лише як “суми”, що підлягають стягненню, а як процесуальну конструкцію, в якій поєднуються принципи змагальності, диспозитивності, добросовісності учасників процесу та пропорційності втручання у їхні права.

Важливим є те, що судові витрати впливають на процесуальну поведінку на різних стадіях: від моменту вибору способу захисту і формулювання позовних вимог до тактики доказування, заявлення клопотань і прийняття рішення про апеляційне чи касаційне оскарження.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини, що виникають у процесі розгляду справ у суді та пов'язані з виникненням, визначенням і розподілом судових витрат.

Предметом дослідження виступають норми процесуального законодавства та практика їх застосування, які регулюють склад судових витрат, порядок їх підтвердження й розподілу, а також механізми, через які витрати впливають на процесуальну поведінку сторін (зокрема у контексті добросовісності та протидії зловживанням процесуальними правами).

Метою курсової роботи є комплексний аналіз судових витрат як інструменту процесуального впливу на сторони та визначення шляхів удосконалення правового регулювання і практики їх застосування з урахуванням балансу між ефективністю судочинства і гарантіями доступу до правосуддя.

Для досягнення мети поставлено такі **завдання**:

1. розкрити поняття, правову природу та функції судових витрат у судочинстві;
2. охарактеризувати структуру судових витрат (судовий збір і витрати, пов'язані з розглядом справи) та їх процесуальне значення;
3. проаналізувати загальні правила розподілу судових витрат та принципи, що лежать в їх основі;
4. визначити, яким чином судові витрати формують стимули й обмеження для процесуальної поведінки сторін;
5. дослідити роль судових витрат у запобіганні та реагуванні на зловживання процесуальними правами;
6. узагальнити проблемні питання доказування, оцінки розумності й співмірності витрат та визначити напрями удосконалення відповідних підходів.

Питання теоретичних засад господарського процесу та місця судових витрат у системі його інститутів висвітлювали О. В. Богомол, О. П. Світличний, Л. В. Мелех, М. М. Ясинко та інші представники наукової школи господарського процесуального права, які підкреслювали значення принципів добросовісності, змагальності й пропорційності при вирішенні питань про розподіл витрат.

Значний внесок у дослідження проблем зловживання процесуальними правами у господарському судочинстві зробила В. В. Резнікова, яка розкрила механізми реагування суду на недобросовісну поведінку учасників процесу, зокрема через застосування фінансових наслідків у вигляді судових витрат.

До вивчення окремих аспектів процесуальної поведінки сторін, пов'язаної з економічними наслідками судового розгляду, зверталися також А. В. Катрич, О. С. Фонова та інші дослідники, що підкреслювали дисциплінуючий і превентивний потенціал інституту судових витрат.

Окрему практичну складову в розробку теми внесли судді та науковці, пов'язані з діяльністю Верховного Суду, зокрема О. Р. Кібенко, яка у своїх узагальненнях звертає увагу на роль судових витрат у забезпеченні добросовісності та процесуальної рівноваги сторін.

Методологічну основу дослідження становить сукупність загальнонаукових і спеціально-юридичних методів. Діалектичний метод дозволяє розглядати інститут судових витрат у розвитку та взаємозв'язку з принципами судочинства. Формально-юридичний метод застосовується для аналізу процесуальних норм, що визначають склад і розподіл витрат. Системно-структурний метод використовується для виявлення внутрішньої логіки інституту та його функцій. Порівняльно-правовий підхід дає змогу окреслити загальні тенденції використання витрат як процесуального стимулу, а узагальнення судової практики, простежити сталі та проблемні лінії правозастосування.

Наукова новизна курсової роботи полягає у фокусі на судових витратах не як на суто технічному елементі процесу, а як на інструменті процесуального впливу, що може як підвищувати ефективність судочинства, так і створювати ризики обмеження доступу до правосуддя.

Практичне значення роботи полягає в можливості використання її висновків для формування процесуальної позиції сторін щодо заявлення та підтвердження судових витрат, а також для обґрунтування клопотань про їх розподіл чи коригування.

Структура курсової роботи зумовлена метою і завданнями дослідження та складається зі вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел.

Обрана тема є актуальною і теоретично, і практично, адже судові витрати це не другорядний “додаток” до спору, а один із механізмів, через який процесуальне право забезпечує відповідальну поведінку сторін, економію процесуальних ресурсів та підтримання балансу між ефективністю правосуддя і реальністю права на судовий захист. Якщо цей механізм налаштований коректно, він сприяє добросовісному процесу та справедливому результату; якщо ж ні то може породжувати нові конфлікти, нерівність сторін і зменшення довіри до судової системи.

РОЗДІЛ 1. ПОНЯТТЯ ТА СТРУКТУРА СУДОВИХ ВИТРАТ

1.1. Судові витрати: зміст, призначення, функції

Судові витрати в господарському судочинстві закріплені як самостійний процесуальний інститут, що має не лише фіскально-компенсаційне, а й регулятивне значення для поведінки учасників процесу. Їх нормативна модель визначена насамперед у Господарському процесуальному кодексі України, який прямо встановлює, що судові витрати складаються із судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи, ст. 123 ГПК України. [3]

Водночас законодавець підкреслює особливий режим судового збору: питання розміру, порядку сплати, повернення, звільнення чи відстрочення/розстрочення врегульовуються спеціальним законом, а процесуальний кодекс містить відсилку до нього ч. 2 ст. 123 ГПК України; Закон України «Про судовий збір», зокрема ст. 1-9. [3] Така конструкція демонструє подвійність судових витрат: вони є елементом процесуальної форми, а саме: порядок заявлення, доказування, розподілу, але одночасно мають фінансово-правові параметри тобто ставки і режим судового збору.

Зміст судових витрат розкривається через їх процесуальне походження і залежність від процесуальної активності сторін. На відміну від матеріально-правових вимог, судові витрати виникають саме як наслідок звернення до суду та здійснення процесуальних дій у справі; тому їх існування й подальша компенсація не є «автоматичними», а прив'язані до дотримання процесуальних правил. Це виразно видно у вимозі подавати попередній розрахунок судових витрат разом із першою заявою по суті спору ст. 124 ГПК України. [3] Норма виконує не формальну, а організуючу роль: вона орієнтує сторони на прогнозування витрат і надає суду та опоненту інформацію про потенційний “вартісний контур” спору, що надалі впливає на оцінку доцільності процесуальних дій та на справедливий розподіл витрат.

Призначення судових витрат у господарському процесі традиційно пов'язують із компенсацією. Дійсно, ідея покладення витрат на сторону, яка програла спір, відображає принцип, за яким особа, що була змушена звернутися до суду або захищатися в суді, не повинна нести остаточний фінансовий тягар за умови успішного захисту. Це закладено у загальних правилах розподілу судових витрат залежно від результату розгляду справи ст. 129 ГПК України.[3] Проте в господарському судочинстві компенсаційна функція майже завжди поєднується з оцінювальною та регулятивною: суд не просто “підсумовує” заявлені суми, а перевіряє належність, допустимість і достатність доказів витрат, а також дотримання строків їх подання.

Показовою є спеціальна процесуальна вимога щодо доказів судових витрат, яка зобов'язує подати їх до закінчення судових дебатів або протягом п'яти днів після ухвалення рішення за умови, що до дебатів було заявлено про намір стягувати такі витрати, ч. 8 ст. 129 ГПК України. Отже, законодавство прямо “вшиває” питання витрат у процесуальний порядок і пов'язує можливість їх відшкодування з належною процесуальною поведінкою сторони.

Окреме місце в структурі судових витрат займають витрати на професійну правничу допомогу, що в господарських спорах часто становлять найбільшу частку та водночас найчастіше стають предметом спору вже після вирішення справи по суті. Законодавець не залишає їх у площині довільного розсуду сторін і встановлює орієнтири оцінювання: питання відшкодування таких витрат та підходи до їх співмірності/обґрунтованості врегульовані у ст. 126 ГПК України.[3] Саме тут найбільш чітко проявляється регулятивна функція судових витрат: норми спрямовані на те, щоб компенсація витрат не перетворювалася на засіб непропорційного тиску і щоб витрати відповідали реальним потребам захисту права у конкретній справі.

Найбільш значущим для теми цієї курсової є те, що судові витрати виконують дисциплінуючу (превентивну) функцію, тобто працюють як інструмент процесуального впливу на сторони. Господарський процес прямо базується на вимозі добросовісності та забороні зловживання процесуальними

правами ст. 43 ГПК України, а отже законодавець виходить із того, що процесуальні права не можуть реалізовуватися з метою затягування чи створення штучних перешкод.[3] У цій системі координат судові витрати стають “економічним” способом реагування: ризик покладення витрат, відмови у відшкодуванні або їх коригування стимулює сторони утримуватися від деструктивних стратегій і діяти пропорційно процесуальній меті.

Додатково ГПК закріплює спеціальні механізми, що підсилюють превентивний ефект, зокрема інститут забезпечення попередньої оплати судових витрат ст. 125 ГПК України, який дає змогу запобігати ситуаціям, коли процесуальна активність однієї сторони створює витрати, але їх компенсація є фактично ризиковою або ускладненою. Так само кодекс передбачає можливість вирішення питання про витрати і в «нетипових» завершеннях провадження, включно з конструкцією, за якою відповідач може вимагати компенсації витрат у зв'язку з необґрунтованими діями позивача ч. 5 ст. 130 ГПК України, що прямо демонструє зв'язок між процесуальною поведінкою та майновими наслідками.[3]

Водночас дисциплінуючий потенціал судових витрат має межі, обумовлені необхідністю збереження реального доступу до правосуддя. Саме тому судовий збір, будучи елементом судових витрат ст. 123 ГПК України, підпорядковується спеціальному регулюванню, яке передбачає не лише ставки, а й механізми звільнення, повернення та відстрочення/розстрочення сплати, що регламентовано в Законі України «Про судовий збір», зокрема ст. 5, 7, 8. [4]

У підсумку судові витрати в господарському процесі слід розуміти як інститут, що поєднує компенсаційне призначення із регулятивною та превентивною функціями: через правила заявлення, доказування та розподілу витрат ст. 124, ст. 129 ГПК України і через вимоги добросовісності ст. 43 ГПК України законодавство формує модель процесуальної відповідальності сторін за обрану ними процесуальну поведінку.

1.2. Види судових витрат: судовий збір і витрати, пов'язані з розглядом справи

Нормативна класифікація судових витрат у господарському судочинстві побудована за двоелементною моделлю: законодавець прямо закріплює, що судові витрати складаються із судового збору та витрат, пов'язаних з розглядом справи, ст. 123 ГПК України.[3] Такий поділ є не суто «технічним», а концептуальним, оскільки кожен із елементів має різну правову природу та різне процесуальне призначення. У доктрині господарського процесу цей підхід підтримується тим, що судовий збір розглядається як обов'язковий платіж, пов'язаний із доступом до суду та фінансуванням здійснення правосуддя, тоді як інші витрати мають переважно компенсаційний характер і відображають фактичні витрати сторін або інших учасників, зумовлені необхідністю належного ведення справи.

Саме таку логіку, зокрема, послідовно проводить О. В. Богомол у спеціальному дослідженні судових витрат у господарському судочинстві, підкреслюючи, що поділ на судовий збір і «витрати розгляду» дозволяє поєднати фіскально-організаційну мету судового збору з компенсаційно-регулятивною природою інших витрат. [6]

Судовий збір, будучи складовою судових витрат за ГПК, водночас регулюється спеціальним законом: у самому кодексі зафіксовано, що розмір, порядок сплати, повернення і звільнення від сплати судового збору встановлюються законом ч. 2 ст. 123 ГПК України.

Таким законом є Закон України «Про судовий збір», який визначає поняття судового збору ст. 1, встановлює платників ст. 2, об'єкти справляння ст. 3, ставки ст. 4, пільги щодо сплати ст. 5, порядок сплати ст. 6, підстави повернення ст. 7 та механізми відстрочення сплати ст. 8.[4] Отже, судовий збір у системі судових витрат виконує роль “вхідного” процесуального платежу, який прив'язаний до юридично значущих процесуальних дій (подання позову, скарг

тощо), а його режим визначається не судовим розсудом, а нормами спеціального фінансово-процесуального регулювання.

Другий блок це витрати, пов'язані з розглядом справи, де деталізується вже у самому Господарському процесуальному кодексі через окремі статті, що відображають джерела таких витрат і порядок їх виникнення.

Найбільш вагомим і водночас найбільш дискусійним компонентом є витрати на професійну правничу допомогу, які за загальним правилом несуть сторони, а за результатами розгляду справи вони підлягають розподілу разом з іншими судовими витратами, ст. 126 ГПК України. У межах цієї категорії законодавець закладає оціночні критерії, зокрема в частині співмірності та обґрунтованості заявлених сум, що безпосередньо впливає на практику відшкодування і на поведінку сторін при формуванні доказової бази витрат.

Окремою групою є витрати, що виникають у зв'язку із залученням доказових ресурсів та процесуальних “провайдерів” доказів. ГПК прямо регулює витрати, пов'язані із залученням свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів та проведенням експертиз, ст. 127 ГПК України. [3]

Так само передбачено витрати, пов'язані з витребуванням доказів і компенсацією витрат особи, яка надала доказ на вимогу суду: така особа має право на грошову компенсацію, а її розмір визначається судом на підставі поданих доказів здійснення відповідних витрат ст. 128 ГПК України.

У системному зв'язку зі ст. 123 ГПК це означає, що “витрати розгляду справи” охоплюють не лише витрати сторін у вузькому сенсі, а й витрати інших осіб, залучених до процесу, якщо вони прямо зумовлені необхідністю розгляду конкретної справи.

У науковому осмисленні цієї другої групи витрат часто акцентується їх подвійний ефект. З одного боку, вони забезпечують можливість повного й якісного встановлення обставин справи. З іншого вони формують для сторін фінансовий “поріг” надмірної процесуальної активності, коли клопотання про експертизу або витребування доказів використовується не з доказовою метою, а як спосіб ускладнити чи затягнути розгляд

Так, В. Рєзнікова, аналізуючи зловживання процесуальними правами у господарському судочинстві, виходить із того, що недобросовісна процесуальна поведінка потребує не лише декларативної заборони, а й ефективних процесуальних наслідків; у практичній площині таким наслідком нерідко виступає саме перерозподіл процесуальних витрат як майновий результат обраної процесуальної стратегії. [9]

Узагальнення й навчальні матеріали Верховного Суду з проблематики зловживань у господарському процесі розвивають цю логіку, підкреслюючи обов'язок суду запобігати зловживанням і тим самим підтримувати процесуальну добросовісність як стандарт поведінки сторін.

Таким чином, поділ судових витрат на судовий збір і витрати, пов'язані з розглядом справи, ст. 123 ГПК України, відображає різницю між нормативно фіксованим платежем за процесуальну дію, який детально регулюється Законом України «Про судовий збір» та фактичними витратами, необхідними для ведення конкретної справи які врегульовані ГПК через спеціальні статті про правничу допомогу, експертні й доказові витрати. Така конструкція дозволяє, з одного боку, забезпечити організаційно-фінансові умови здійснення правосуддя, а з іншого реалізувати компенсаційний та дисциплінуючий потенціал судових витрат, що є принциповим для аналізу їх ролі як інструменту процесуального впливу на сторони в господарському судочинстві.

РОЗДІЛ 2. СУДОВІ ВИТРАТИ ЯК ЗАСІБ ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ВПЛИВУ НА СТОРОНИ

2.1. Вплив витрат на процесуальну поведінку сторін

У господарському процесі судові витрати діють не лише як “фінансовий супровід” спору, а як механізм процесуального впливу, що здатний спрямовувати поведінку сторін у бік добросовісності, концентрації доказів і процесуальної економії. Такий вплив випливає з самої логіки ГПК: закон одночасно встановлює структуру судових витрат, судовий збір і витрати, пов’язані з розглядом справи та задає правила їх доказування і розподілу, а також закріплює вимогу добросовісного користування процесуальними правами і недопустимість зловживання ними, ст. 123, ст. 43 ГПК України.[3]

Процесуальний вплив судових витрат проявляється вже на етапі ухвалення рішення про звернення до суду. Судовий збір, будучи обов’язковою передумовою вчинення низки процесуальних дій, створює для потенційного позивача “вартісний поріг”, що змушує оцінити перспективу спору, економічний інтерес та співвідношення очікуваного результату з процесуальними витратами. При цьому режим судового збору має спеціальне нормативне підґрунтя: ГПК прямо відсилає до закону щодо його розміру, сплати й повернення, а відповідні умови та механізми включно з інструментами відстрочення у визначених випадках врегульовані Законом України «Про судовий збір».[4] Як наслідок, саме фінансовий компонент працює як стимул утриматися від завідомо слабких або суто тактичних позовів, а також як чинник, що впливає на обсяг і конфігурацію вимог.

Далі вплив витрат посилюється через процесуальну вимогу щодо прозорості та прогнозування витрат. Законодавець зобов’язує кожну сторону разом із першою заявою по суті спору подати попередній (орієнтовний) розрахунок суми судових витрат ст. 124 ГПК України. Ця норма має поведінковий ефект: вона дисциплінує сторони планувати процесуальну

стратегію, зменшує очікування щодо майбутнього відшкодування, а також зменшує ризик процесуальних маніпуляцій із витратами наприкінці розгляду справи. Водночас попередній розрахунок працює і як сигнал для опонента: він впливає на готовність сторін до мирного врегулювання, на обсяг клопотань про докази, експертизи, переклад, залучення спеціалістів тощо.

Найбільш виразним інструментом прямого процесуального впливу є забезпечення судових витрат. ГПК передбачає, що суд може зобов'язати сторони внести на депозитний рахунок суду попередньо визначену суму витрат, пов'язаних із розглядом справи або окремою процесуальною дією ст. 125 ГПК України. Цей механізм змінює процесуальну мотивацію учасників: позивач, який усвідомлює ризик необхідності заморозити суму на депозиті, зазвичай ретельніше оцінює правову позицію та доцільність спору; натомість відповідач отримує процесуальний інструмент протидії ситуаціям, коли позов використовується як тактичний тиск без реальної готовності нести наслідки процесу. [8] У господарських спорах це особливо важливо, оскільки сторони часто діють стратегічно, і вартісні запобіжники дозволяють знижувати привабливість недобросовісних процесуальних моделей.

Під час розгляду справи судові витрати впливають на поведінку через “ціну” доказування та процесуальних дій. Кодекс деталізує витрати, пов'язані із залученням свідків, експертів, спеціалістів, перекладачів і проведенням експертиз ст. 127 ГПК України, а також витрати, пов'язані з витребуванням доказів і компенсацією витрат особи, яка надала доказ на вимогу суду ст. 128 ГПК України. Наявність таких норм має двоїстий поведінковий ефект. З одного боку, вони забезпечують реальну можливість повного встановлення обставин справи через процесуальні інструменти доказування. З іншого, вони обмежують безкоштовність процесуальної активності: клопотання про експертизу чи масове витребування доказів перестає бути нейтральною тактикою, оскільки створює витрати, які потім підлягатимуть оцінці судом у контексті необхідності, обґрунтованості та співмірності.

Ключовим каналом впливу є й те, як закон пов'язує відшкодування витрат з процесуальною дисципліною доказування. Розподіл судових витрат здійснюється за правилами ст. 129 ГПК України, а їх розмір встановлюється судом на підставі доказів (договорів, рахунків тощо), які мають бути подані до закінчення дебатів або протягом п'яти днів після ухвалення рішення за умови заяви до дебатів ч. 8 ст. 129 ГПК України. [3]

Судова практика Верховного Суду підкреслює, що саме ці процесуальні вимоги визначають можливість компенсації: суд оцінює витрати як такі, що сплачені або мають бути сплачені, лише на підставі належних доказів у межах установлених процедурних рамок. Це прямо впливає на поведінку сторін: вони змушені завчасно формувати доказову базу витрат, діяти послідовно й не перетворювати питання витрат на “післямову” до спору.

Окремий поведінковий сигнал міститься в правилах про розподіл витрат у випадках, коли провадження не доходить до рішення по суті. Зокрема, відповідач має право вимагати компенсації здійснених ним витрат у разі закриття провадження або залишення позову без розгляду, якщо такі витрати виникли внаслідок необґрунтованих дій позивача ч. 5 ст. 130 ГПК України. [3]

Це одна з найбільш процесуально-виховних норм: вона підсилює ризик для позивача, який запускає процес без належної правової та фактичної основи або діє недобросовісно, і водночас захищає відповідача від ситуації, коли він змушений витрачати ресурси через процесуально необґрунтовані дії опонента.

Доктринально така роль судових витрат пояснюється тим, що інститут поєднує компенсаційне й регулятивне призначення з дисциплінуючим ефектом.

У спеціальному дослідженні судових витрат у господарському судочинстві О. В. Богомол підкреслює, що судові витрати не обмежуються функцією відшкодування: вони також впорядковують процес і впливають на процесуальну поведінку сторін через механізм розподілу витрат і судову оцінку їх необхідності. [6]

Ідея поведінкового виміру витрат природно поєднується з дослідженнями зловживання процесуальними правами: В. Резнікова розкриває поняття, ознаки

та види зловживань у господарському судочинстві, підкреслюючи потребу не лише в декларативній забороні, а й у дієвих процесуальних наслідках, які припиняють економічну вигідність недобросовісної процесуальної стратегії.

У цьому ж напрямі аналізуються механізми протидії зловживанням у працях інших авторів, зокрема щодо превентивних юридичних засобів і правових наслідків недобросовісної поведінки), що логічно підтримує підхід, за якого судові витрати розглядаються як один із найбільш практичних і пропорційних інструментів впливу.[8]

Узагальнення судді Верховного Суду О. Кібенко також акцентують на тому, що ст. 43 ГПК покладає на суд обов'язок запобігати зловживанням і підтримувати стандарт добросовісності; у цій рамці інститут судових витрат виступає способом “прив’язати” процесуальну поведінку до майнових наслідків у справі. [11]

Отже, вплив судових витрат на процесуальну поведінку сторін у господарському процесі є системним: він починається з рішення про звернення до суду, продовжується через вимогу прогнозування витрат ст. 124 ГПК та можливість забезпечення витрат ст. 125 ГПК, проявляється у ціні доказування ст. 127–128 ГПК і завершується через механізми доказування та розподілу витрат ст. 129–130 ГПК у поєднанні з вимогою добросовісності та заборонаю зловживань ст. 43 ГПК. [3]

Саме ця сукупність норм і пояснює, чому судові витрати у господарському судочинстві доцільно розглядати як один із ключових процесуальних інструментів впливу на сторони, що стимулює обачну, економічно обґрунтовану та добросовісну процесуальну поведінку.

2.2. Витрати проти зловживання процесуальними правами: підходи суду

У господарському процесі ідея протидії зловживанням побудована не тільки на «моральному» заклику до добросовісності, а на цілком практичних наслідках для сторони, яка використовує процедуру не для захисту права, а як

інструмент затягування чи тиску. Нормативним ядром тут є стаття 43 Господарського процесуального кодексу України, яка прямо вимагає добросовісного користування процесуальними правами та забороняє зловживання. Саме від цієї норми суди відштовхуються, коли оцінюють процесуальну поведінку не формально, а за її реальним змістом і метою.

Підхід суду зазвичай починається з кваліфікації поведінки як зловживальної. У практиці господарських судів і в узагальненнях Верховного Суду підкреслюється: саме по собі використання процесуального права не є проблемою, проблема виникає тоді, коли процесуальний інструмент застосовується всупереч його призначенню, наприклад, коли клопотання, заяви, скарги подаються серійно без нових доводів, спрямовані на зупинення руху справи або створення додаткових витрат опонентові. У таких ситуаціях суд оцінює сукупність обставин і поведінку сторони в цілому, а не один ізольований документ. Цей підхід чітко простежується в матеріалах Верховного Суду щодо реагування на зловживання, де наголошується на обов'язку суду не толерувати процесуальні дії, що підміняють мету правосуддя. [8]

Коли зловживання встановлено, суд має кілька процесуальних реакцій, але для теми цієї роботи ключове те, що витрати виступають найбільш пропорційним способом впливу. Господарський процесуальний кодекс дає суду сильний інструмент: частина дев'ята статті 129 ГПК України дозволяє покласти на сторону судові витрати повністю або частково незалежно від результатів вирішення спору, якщо сторона чи її представник зловживали процесуальними правами або якщо спір виник внаслідок неправильних дій сторони. Це фактично означає, що навіть формальний “виграш” не гарантує автоматичного повернення всіх витрат, якщо суд дійде висновку, що сторона будувала процес на недобросовісній тактиці.

У судовому мотивуванні ця конструкція зазвичай подається як виняток із загального правила «витрати несе сторона, що програла», і застосовується не механічно, а за умови належного обґрунтування. Суд має показати, у чому саме

проявилася недобросовісність і чому саме така поведінка зумовлює справедливість відступу від звичайного розподілу витрат.[10]

У господарській практиці це зводиться до вимоги причинного зв'язку: витрати, які перекладаються на сторону за зловживання, повинні бути логічно пов'язані з її діями, а не просто існувати у справі. Ця логіка послідовно підтримується в аналітичних матеріалах Верховного Суду про зловживання і про інструменти реагування, де судові витрати прямо називаються одним із способів зробити недобросовісну процесуальну стратегію економічно не вигідною.

Окремий, дуже показовий для антизловживальної функції витрат механізм містить частина п'ята статті 130 ГПК України. Якщо провадження закрито або позов залишено без розгляду, відповідач має право вимагати компенсації витрат, понесених через необґрунтовані дії позивача. Судова ідея тут проста: позивач не повинен безкарно запускати процес, змушувати опонента витратитися на захист, а потім «зняти» справу так, щоб витрати відповідача залишилися без компенсації. Верховний Суд у своїх роз'ясненнях звертає увагу на зміст цієї норми саме як на спосіб відновити справедливість у ситуаціях, коли рішення по суті немає, але витрати вже виникли.

На практиці суди також використовують витрати як спосіб зловживання через вимогу належного доказування і розумності. У спорах про витрати на професійну правничу допомогу суд оцінює не лише факт укладення договору чи оплати, а й співмірність заявленої суми зі складністю справи та обсягом виконаної роботи, і за потреби зменшує її до обґрунтованого рівня. У результаті сторона, яка намагається перетворити компенсацію витрат на спосіб покарання опонента або заробітку, стикається з корекцією заявлених сум. Цей підхід у комерційному процесі добре видно і в конкретних судових актах, і в роз'ясненнях щодо застосування норм про витрати.

О. В. Богомол, аналізуючи судові витрати в господарському судочинстві, підкреслює їх регулятивний потенціал: витрати працюють не тільки як компенсація, а як інструмент впорядкування процесу та стримування деструктивних стратегій. [6]

В. Рєзнїкова у дослїдженнях про зловживання процесуальними правами в господарському судочинствї обґрунтовує, що заборона зловживань має бути підкрїплена такими наслідками, які руйнують вигоду недобросовїсної процесуальної поведїнки; саме тому механізми перерозподїлу витрат логїчно вписуються в систему протидїї зловживанням. [10]

У підсумку підхід суду можна описати як прагматичний: суд не просто фіксує порушення стандарту добросовїсності, а намагається відновити процесуальну рївновагу через майнові наслідки. Коли сторона зловживає, вона має відчути це в «цїні процесу»: або через покладення витрат незалежно від формального результату спору, або через компенсацію витрат опонента в ситуацїях без рїшення по сутї, або через корекцію заявлених сум витрат як непропорційних. Саме так судові витрати перетворюються на реальний засїб процесуального впливу, який дисциплїнує сторони без надмірного «карального» ефекту, але достатньо відчутно, щоб зупиняти зловживальні стратегїї.

РОЗДІЛ 3. ПРАКТИКА СТЯГНЕННЯ СУДОВИХ ВИТРАТ ТА ПРОБЛЕМИ ЗАСТОСУВАННЯ

3.1. Процесуальні умови заявлення та підтвердження судових витрат: строки, докази, наслідки недотримання

Практика стягнення судових витрат у господарському процесі показує, що саме по собі понесення витрат ще не означає їх автоматичне відшкодування. Судові витрати підлягають компенсації лише тоді, коли сторона діє процесуально правильно: завчасно окреслює їх очікуваний обсяг, вчасно заявляє про намір їх стягнення, подає належні докази та дотримується встановлених законом строків. Така модель впливає із загальної ідеї процесуальної дисципліни: суд розглядає витрати як частину процесу, а не як окрему фінансову вимогу, відірвану від перебігу справи.

Першим елементом цієї дисципліни є попереднє визначення витрат. Господарський процесуальний кодекс України вимагає, щоб кожна сторона разом із першою заявою по суті спору подала попередній орієнтовний розрахунок суми судових витрат, які вже понесено або очікується понести.[11] Ця вимога не зводиться до формальності: вона орієнтує сторони на прозорість і добросовісне планування процесуальних витрат, а суду дає можливість оцінювати, чи є подальші заяви про витрати передбачуваними і співмірними.

Водночас закон прямо прив'язує наслідки неточності такого розрахунку до подальшого питання компенсації: якщо заявлена до відшкодування сума істотно перевищує попередній розрахунок, суд може відмовити у відшкодуванні в частині перевищення, якщо сторона не доведе, що не могла передбачити ці витрати на момент подання розрахунку; якщо ж фактично підтверджені витрати виявляються неспівмірно нижчими за заявлені в розрахунку, суд також може відмовити у відшкодуванні повністю або частково за відсутності поважних причин зменшення.[10] Такі правила формують для сторін стимул подавати реалістичні розрахунки та не перетворювати інститут витрат на інструмент процесуального тиску.

Другий ключовий блок умов стосується заявлення і доказування витрат у встановлені строки. Розмір судових витрат суд встановлює на підставі доказів, які сторона подає у справі, зокрема договорів, рахунків та інших фінансових документів. Визначальним є те, що докази мають бути подані до закінчення судових дебатів або протягом п'яти днів після ухвалення рішення, але лише за умови, що до закінчення дебатів сторона заявила про намір подати такі докази і просити про відшкодування витрат. Якщо сторона не подасть докази у встановлений строк, заява про стягнення витрат залишається без розгляду. Отже, закон прямо ставить компенсацію витрат у залежність від процесуальної своєчасності: суд не відновлює пропущений порядок подання доказів за логікою звичайних доказових правил, а застосовує спеціальний наслідок у вигляді залишення заяви без розгляду.

Практичне значення цих вимог підтверджується позиціями Верховного Суду. У додатковій постанові об'єднаної палати Касаційного господарського суду від 15 березня 2024 року наголошено на процедурній природі інституту витрат і на тому, що розподіл витрат повинен відбуватися за правилами статті 129 Господарського процесуального кодексу України, включно з вимогами до доказів та строків їх подання на стадії судових дебатів або у межах п'ятиденного строку після рішення за умови попередньої заяви.[12] Це орієнтує сторони на те, що питання витрат потрібно готувати під час розгляду справи, а не після її завершення.

Особливу складність на практиці становить підтвердження витрат на професійну правничу допомогу. Сам факт укладення договору з адвокатом не вичерпує доказування: суд оцінює реальність витрат і їх співмірність зі складністю справи та обсягом роботи представника. Тому сторона зазвичай має подавати не лише договір, а й документи, які підтверджують обсяг наданих послуг і підстави формування суми, що заявляється до відшкодування. У матеріалах Верховного Суду, присвячених оцінці витрат на правничу допомогу, акцент зроблено на необхідності керуватися критеріями співмірності та перевіряти, чи узгоджується заявлена сума з фактичним обсягом робіт у справі.

Цей підхід перетворює доказування витрат на правничу допомогу на окремий процесуальний етап, де сторонам необхідно діяти завчасно і документально акуратно.

Для інших витрат, пов'язаних з розглядом справи, діє та сама загальна логіка: витрати повинні бути безпосередньо пов'язані з розглядом конкретної справи, бути необхідними для здійснення відповідної процесуальної дії і підтверджуватися документами, що відображають їх виникнення та розмір. До таких витрат належать, зокрема, витрати, пов'язані із залученням експертів, перекладачів і проведенням експертиз, а також витребуванням доказів і компенсацією витрат особи, яка надала доказ на вимогу суду. У кожному випадку сторона, що претендує на компенсацію, має показати не лише суму, а і причинний зв'язок між процесуальною необхідністю і виникненням витрат.

Окремий процесуальний запобіжник стосується ситуацій, коли суд у рішенні не вирішив питання про судові витрати. У такому разі механізмом відновлення процесуальної повноти є додаткове рішення. Господарський процесуальний кодекс України дозволяє подати заяву про ухвалення додаткового рішення, якщо судом не вирішено питання про судові витрати; така заява може бути подана до закінчення строку на виконання рішення, а суд ухвалює додаткове рішення у тому самому складі протягом десяти днів з дня надходження заяви.[10] Важливо й те, що після змін 2025 року закон прямо передбачає можливість вирішення питання лише про судові витрати без повідомлення учасників справи, що робить процедуру більш оперативною, але водночас підвищує значення своєчасного подання повного пакета доказів, адже суд може розглянути питання у письмовому порядку.

Таким чином, процесуальні умови заявлення та підтвердження судових витрат у господарському судочинстві зводяться до чіткої послідовності дій сторони: попереднє окреслення витрат на початку спору, своєчасна заява про їх стягнення, подання належних доказів у встановлені строки та дотримання спеціальної процедури на випадок, якщо питання витрат не було вирішено в основному рішенні. Наслідки недотримання цих вимог є відчутними: відмови у

відшкодуванні в частині перевищення над попереднім розрахунком або залишення заяви без розгляду через несвоєчасність подання доказів. Саме тому практика стягнення витрат є сферою, де процесуальна дисципліна сторони фактично перетворюється на фінансовий результат у справі.

3.2. Напрями удосконалення законодавства і практики

Удосконалення правового регулювання судових витрат у господарському судочинстві доцільно здійснювати через точкові зміни до Господарського процесуального кодексу України, які зменшать випадковість правозастосування та зроблять витрати реальним інструментом процесуальної дисципліни.

Передусім потребує доопрацювання норма про попередній орієнтовний розрахунок судових витрат: у статті 124 варто прямо встановити обов'язок подавати такий розрахунок із розподілом за видами витрат і коротким поясненням підстав їх виникнення та запланованих процесуальних дій, які їх зумовлюють, а також передбачити можливість подати уточнений розрахунок до завершення підготовчого провадження без негативних наслідків, якщо уточнення обґрунтоване зміною перебігу процесу. Це прибере формальний характер розрахунку і зменшить ситуації, коли наприкінці справи з'являються суми, які опонент об'єктивно не міг прогнозувати.

Другою зміною, яка є виправданою саме з позицій справедливості й процесуальної економії, є пом'якшення надмірно жорсткого механізму подання доказів витрат після ухвалення рішення. У чинній моделі пропуск п'ятиденного строку часто призводить до залишення заяви без розгляду навіть тоді, коли витрати реальні і підтверджені, але документально оформлені із технічною затримкою. Тому у частині восьмій статті 129 доцільно закріпити можливість поновлення цього строку за наявності поважних причин, із обов'язковим мотивуванням судом та з перевіркою відсутності зловживального характеру пропуску. Така правка не руйнує дисципліну, але прибирає явно несправедливі

втрати права на компенсацію через чисто процедурну помилку, що не завдала шкоди іншій стороні.

Окремого нормативного посилення потребує блок витрат на професійну правничу допомогу, оскільки саме він генерує найбільше спорів і різноманітності рішень. У статті 126 доцільно прямо закріпити вимогу, щоб сторона, яка просить про компенсацію витрат на правничу допомогу, подавала детальний опис виконаних робіт і наданих послуг саме у цій справі із зазначенням часу або обсягу кожної дії та її процесуальної мети; за відсутності такого опису суд відмовляє у відшкодуванні тієї частини витрат, яку неможливо перевірити.

Паралельно у цій же статті слід посилити стандарт мотивування судом зменшення заявлених витрат: закон має вимагати, щоб при зменшенні суми суд встановлював і відображав у рішенні конкретні фактичні підстави, наприклад які саме послуги не підтверджені, які витрати не пов'язані з розглядом справи, у чому полягає неспівмірність заявленої суми зі складністю спору, обсягом матеріалів, кількістю засідань і процесуальних документів. Це не обмежує дискрецію суду, але робить її контрольованою і прогнозованою, що прямо скорочує кількість оскаржень додаткових рішень про витрати.

Потребує конкретизації і механізм забезпечення судових витрат, який в українській практиці застосовується нерівномірно через брак чітких орієнтирів. У статті 125 варто визначити, що забезпечення судових витрат застосовується за наявності обґрунтованих даних про ризик невідшкодування витрат або ознак тактичного використання процесу, зокрема коли є дані про відсутність активів чи стабільного місцезнаходження позивача, про системне подання ним однотипних позовів без реального економічного інтересу, або коли поведінка сторони вказує на спрямованість дій на затягування та створення витрат іншій стороні.

Одночасно доцільно прямо закріпити принцип пропорційності суми забезпечення: вона має відповідати очікуваним витратам у конкретній справі і не може встановлюватися як каральна або завідомо непосильна. Це зробить

інструмент забезпечення реально придатним для запобігання зловживанням, але без ризику перетворення його на бар'єр доступу до суду.

Нарешті, для підсилення витрат як засобу протидії недобросовісній процесуальній поведінці доцільно уточнити застосування норми про покладення витрат незалежно від результату спору у випадках зловживання. У статті 129 доцільно законодавчо підкреслити необхідність встановлення причинного зв'язку між конкретними недобросовісними діями і витратами, які вони спричинили, а також вимогу детального мотивування такого відступу від загального правила розподілу витрат. Це дасть суду більш “чистий” інструмент реагування і зменшить ризик довільності: сторона розумітиме, що суд покладає витрати не через суб'єктивну оцінку, а через доведений зв'язок між її діями та процесуальними наслідками.

У сукупності такі зміни до статей 124, 125, 126 і 129 ГПК України зробили б інститут судових витрат більш передбачуваним і справедливим: попередній розрахунок перестав би бути формальністю, строкові правила щодо доказів витрат були б гнучкими лише у виправданих випадках, витрати на правничу допомогу оцінювалися б за чіткішими доказовими стандартами, забезпечення витрат стало б реальним запобіжником проти тактичних спорів, а покладення витрат як наслідок зловживання було б більш обґрунтованим і стабільним у практиці.

ВИСНОВКИ

Проаналізувавши у цій курсовій роботі правову природу судових витрат, їх склад і порядок розподілу в господарському судочинстві, а також судову практику щодо заявлення, доказування і стягнення таких витрат, встановлено, що інститут судових витрат виконує не лише компенсаційну, а й регулятивну та дисциплінуючу функції, впливаючи на процесуальну поведінку сторін і стримуючи недобросовісні процесуальні стратегії.

Судові витрати в господарському судочинстві мають подвійну природу: вони є обов'язковою умовою участі в процесі через судовий збір і водночас механізмом компенсації та процесуального впливу через витрати, пов'язані з розглядом справи.

Їх структура прямо визначена Господарським процесуальним кодексом України, а правовий режим судового збору деталізований спеціальним законом. Питання відшкодування витрат вирішується не автоматично, а лише за умови дотримання процесуальних вимог: подання попереднього розрахунку, своєчасного заявлення про намір стягнення, подання належних доказів у встановлені строки; пропуск або недотримання цих правил призводить до відмови у відшкодуванні в частині або до залишення заяви без розгляду.

Найбільш конфліктним елементом залишаються витрати на професійну правничу допомогу, оскільки суд має оцінювати їх реальність і співмірність, а підходи до зменшення суми в практиці не завжди є однаковими.

Судові витрати реально працюють як засіб протидії зловживанню процесуальними правами: за наявності недобросовісної поведінки суд може покладати витрати як процесуальний наслідок такої поведінки, а також застосовувати забезпечення судових витрат для запобігання тактичним позовам і затягуванню.

Для підвищення визначеності пропонується внести зміни до ГПК України: зобов'язати деталізувати попередній розрахунок витрат і дозволити його уточнення до завершення підготовчого провадження; передбачити

можливість поновлення п'ятиденного строку подання доказів витрат за поважних причин; законодавчо закріпити обов'язковий детальний опис робіт адвоката та підвищений стандарт мотивування судом зменшення витрат на правничу допомогу; конкретизувати підстави і пропорційність забезпечення судових витрат; посилити вимогу встановлення причинного зв'язку і мотивування при покладенні витрат як наслідку зловживань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Конституція України : Закон від 28.06.1996 № 254к/96-ВР URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/254к/96-вр> (дата звернення: 23.11.2025).
2. Конвенція про захист прав людини і основоположних свобод (з протоколами) : Конвенція; Рада Європи від 04.11.1950 URL: https://zakon.rada.gov.ua/go/995_004 (дата звернення: 23.11.2025).
3. Господарський процесуальний кодекс України : Закон, Кодекс від 06.11.1991 № 1798-XII URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/1798-12> (дата звернення: 23.11.2025).
4. Про судовий збір : Закон України від 08.07.2011 № 3674-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/3674-17> (дата звернення: 23.11.2025).
5. Про адвокатуру та адвокатську діяльність : Закон України від 05.07.2012 № 5076-VI URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/5076-17> (дата звернення: 23.11.2025).
6. Богомол О. В. Судові витрати у господарському судочинстві України : монографія. Київ : Центр учбової літератури, 2015. 168 с.
7. Господарський процесуальний кодекс України : науково-практичний коментар / за заг. ред. М. М. Ясинка. Київ : Алерта, 2024. 696 с. ISBN 978-617-566-822-1.
8. Мелех Л. В. Господарський процес України : підручник. Львів : Львівський державний університет внутрішніх справ, 2021. 316 с.
9. Резнікова В. Зловживання процесуальними правами в господарському судочинстві: поняття, ознаки, види // *Вісник Київського національного університету імені Тараса Шевченка. Юридичні науки*. 2013. Вип. 95. С. 31-37.
10. Резнікова В. Зловживання процесуальними правами: господарсько-процесуальний аспект проблеми // *Слово Національної школи суддів України*. 2013. № 3. С. 124–137.

11. Кібенко О. Зловживання процесуальними правами в господарському процесі : презентація (семінар для суддів, 23.04.2021) URL: https://supreme.court.gov.ua/Kibenko_23_04_2021.pdf (дата звернення: 23.11.2025).

12. Додаткова постанова Об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 15.03.2024 у справі № 910/10009/22 URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_obedn_palati_kgs_vs/2024_03_15_910_10009_22 (дата звернення: 23.11.2025).

13. Постанова Об'єднаної палати Касаційного господарського суду у складі Верховного Суду від 02.02.2024 у справі № 910/9714/22 URL: https://supreme.court.gov.ua/supreme/pro_sud/rishennya_obedn_palati_kgs_vs/2024_02_02_910_9714_22 (дата звернення: 23.11.2025).